

Отримано: 22 вересня 2017 р.

Прорецензовано: 27 вересня 2017 р.

Прийнято до друку: 4 жовтня 2017 р.

e-mail: violettanaumova2017@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-67-34-36

Ал Касем В. Ю. Особливості дволітерних графічних комплексів французької мови XIV–XV століть у фонографічному аспекті / В. Ю. Ал Касем // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во НаУОА, 2017. – Вип. 67. – С. 34–36.

УДК: 811.133.1'01

Віолетта Юрївна Ал Касем,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ДВОЛІТЕРНИХ ГРАФІЧНИХ КОМПЛЕКСІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ XIV–XV СТОЛІТЬ У ФОНОГРАФІЧНОМУ АСПЕКТІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей фонетико-графічної системи середньофранцузької мови XIV–XV століть. Проведено аналіз дволітерних графічних комплексів, які передавали голосні та приголосні звуки. У ході дослідження виявлено ступені відповідності між звучанням та написанням у визначенні основних функцій середньофранцузьких диграфів.

Ключові слова: фонографічна система, графема, дволітерний графічний комплекс, вокалізм, консонантизм.

Виолетта Юрьевна Ал Касем,
Киевский национальный лингвистический университет, г. Киев

ОСОБЕННОСТИ ДВУХБУКВЕННЫХ ГРАФИЧЕСКИХ КОМПЛЕКСОВ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА XIV-XV ВЕКОВ В ФОНОГРАФИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Статья посвящена исследованию особенностей фонетико-графической системы средньофранцузского языка XIV-XV веков. Проведен анализ двухбуквенных графических комплексов, которые передавали гласные и согласные звуки. В ходе исследования выявлены степени соответствия между звучанием и написанием в определении основных функций средньофранцузских диграфов.

Ключевые слова: фонографическая система, графема, двухбуквенный графический комплекс, вокализм, консонантизм.

Violetta Al Kasem,
Kyiv National Linguistic University, Kyiv

FEATURES OF TWO-LETTERS GRAPHIC COMPLEXES OF FRENCH LANGUAGE IN 14TH-15TH CENTURIES IN THE PHONOGRAPHIC ASPECT

The article is devoted to the research of features in the phonographic system of the Middle French language in 14th-15th centuries. The graphics of this period have undergone certain phonetic changes in the language. Significantly evolved the sound system of the French language. Under the influence of etymologization, the French spelling begins to intensify the introduction of Latin letters of one or another word. Spelling words more and more away from pronunciation, making it difficult to write with extra characters. The changes in vowels and consonants in the speech chain took place as unconscious changes, under the influence of emphasis, which from the verbal into phrasal. One of the components that makes up the phonographic system of the language are two-letters graphic complexes is graphemes. These complexes, consisting of two letters and transmitting a vowel or consonant sound, are defined as digraphs. The analysis of the study found the absence of an absolute correlation between graphic complexes and their sounds. One digraph may correspond to a combination of one or two sounds or correspond to more different phonemes. In turn, one phoneme can be depicted in different letters. In the course of many centuries of development, French writing was constantly subjected to the influence of Latin tradition, which served as a lag behind the live pronunciation. Great difficulty in French spelling brings the preservation of foreign language spelling of borrowed words.

Key words: phonographic system, grapheme, two-letters graphic complex, vocalism, consonantism.

Дослідження особливостей дволітерних комплексів у фонографічному аспекті французької мови XIV–XV століть постійно перебували у центрі уваги вітчизняних та зарубіжних лінгвістів (Н. О. Катагощина [3], М. В. Сергієвський [5], Л. М. Скредина [7], А. Доза [2], В. Г. Гак [1], Г. Г. Крючков [4], Сидельникова Л. В. [6], А. Brachet [8], N. Catach [9]), оскільки воно розкриває специфіку становлення графічної системи французької мови XIV–XV століть. Представлені вище праці у нашій роботі слугували науковим підґрунтям для виявлення особливостей еволюційного розвитку голосних та приголосних звуків середньофранцузької мови, а також для встановлення основних графічних засобів фіксації голосних та приголосних звуків на письмі і їх функціонального навантаження протягом становлення фонетико-графічної системи французької мови.

Актуальність представлено дослідження визначається загальним науковим інтересом до питань розвитку французького вокалізму та консонантизму саме у середньофранцузький період, в якому була закладена основа фонетичної системи мови з подальшою її трансформацією, що дає підставу для більш детального дослідження фонографічного інвентаря для передачі голосних та приголосних звуків французької мови.

Мета нашого дослідження полягає в аналізі фонографічної системи французької мови XIV–XV століть, у встановленні фонографічного інвентаря для передачі на письмі голосних та приголосних звуків середньофранцузької мови. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань, як визначення основних дволітерних графічних комплексів середньофранцузької мови та їх функціонального навантаження, виявлення ступеня співвідношення між звуками та літерами французької мови.

Об'єктом роботи виступає фонографічна система французької мови XIV–XV століть, а **предметом** дослідження є дволітерні графічні комплекси у звуковій будові середньофранцузької мови.

Фонографічна система французької мови зазнала певних фонетичних змін мови у середньофранцузький період (XIV–XV ст.). Звуковий лад французької мови значно еволюціонував. Під впливом етимологізації французька орфографія починає

поширено вводити літери латинського походження того чи іншого слова. Орфографія слів все більше віддаляється від вимови, ускладнюючи написання непотрібними зайвими знаками.

Основною структурною одиницею графіки визначається *графема*, яка в сукупності утворює цілу графічну систему. У нашій роботі поняття «графема» визначається як: мінімальна одиниця графічної системи мови, яка, як і будь-який мовний знак, представляє собою єдність означального та означеного [1, с. 12] та як найменша одиниця графіки, яка має фонетичну відповідність і піддається лінгвістичному аналізу і на письмі може бути представлена однією літерою (графом) або сукупністю літер (графів) [9, с. 27]. Середньовісній мова широко використовувала графічні засоби (трема, гравіс, акут та седій), коли літера втрачала самостійне фонетичне значення.

Дволітерними графічними комплексами, до складу яких входить дві літери, що передають голосний або приголосний звук є *диграфи* [6]. Диграфи у своїй більшості, а саме ті які відображали голосні звуки, були поліграфами [6, с. 335]. Тобто графема, яка складалася з двох літер (голосних, приголосних чи змішаних) мала більше ніж один звуковий відповідник.

Матеріалом дослідження слугували тексти найвидатніших французьких авторів: *Guillaume de Machaut* (1300–1370); *Jean Froissart* або *Jehan Froissart* (1337–1404); *Eustache Deschamps* (1340–1404/5); *Christine de Pisan* (1364–1430); *Alain Chartier* (1385/90–1430?); *Charles d'Orléans* (1394–1465); *François Villon* (1431–1463?); *Jehan Regnier* (1392 – 1468).

Представлена фонографічна система середньовісній мови базується на класифікації дволітерних графічних комплексів таких дослідників, як Г. Г. Крючков [4], та Л. В. Сидельникова [6].

Фонографічний інвентар французької мови XIV–XV століть налічував 51 дволітерний комплекс (диграф), з яких 32 (60 %), що фіксували голосні звуки та 18 (40 %), що передавали приголосні звуки. За результатами проведеного кількісного аналізу встановлено, що дволітерні графічні комплекси мають велику перевагу над іншими типами. Диграфи середньовісній мови представляли собою повну варіативність структур:

1. Подвоєння двох однакових літер (3 графема – **aa**, **ee**, **oo**), які передавали один голосний звук і вимовлялися як один звук або показували голосні у з'явній були виявлені в поодиноких випадках у середньовісній літературі. Диграф **aa** був відображений в етимологічних написаннях: *Chanaam*, *Baalim*, *aage*, *gaaigna*, *aaisiez*. Незалежно від позиції у слові диграф **ee** відображав звук [e]: *leesce*, *leece*, *deesse*, *cheent*, *avironnee*. Графема **oo** фіксувала закритий [o] у з'явній і помічена лише в одному слові та похідних від нього: *pooir* > *pooit*.

2. Подвоєння двох однакових приголосних, які вимовлялися як один звук (9 графем – **cc**, **ff**, **ll**, **mm**, **nn**, **pp**, **rr**, **ss**, **tt**). Диграф **cc** був характерний для графіки середньовісній періоду як етимологічне написання: *accordez*, *accorder* > від лат. *accordare*; *occie*, *occit*, *occions* > *occire* > від лат. *occidere*; *accueure* > від лат. *accueillir*.

У зазначений період зафіксовано велику кількість написань з графемою **ff**, що фіксує відповідний губно-зубний звук [ff]: *souffris*, *naffiere*, *diffamer* > від лат. *diffamar*, *offrir* > від лат. *offerire* > *offerre*. Графема **ll** набуває значного поширення і більшість написань мають етимологічний характер: *nouvelle* > від лат. *novellus*, *ostellerie*, *belle*. Всупереч етимології слова та для підкреслення якості попередньої голосної у середньовісній період застосовувався диграф **mm**: *homme* > від лат. *homo*, *comme*, *emmuree*, *femme*, *flamme*.

У процесі дослідження текстів XIV–XV ст. було виявлено графему **nn**, яка має етимологічний характер, а також використання «гемінантів» (подвоєних літер) для підкреслення якості попереднього голосного звука, що дало змогу розрізнити на письмі якість голосного [ŋ] [6, с. 253]: *Joennes*, *donner*, *prisonnier* > *prison* > від лат. *prensio*, *honorée* > *honneur* > від лат. *honor*.

Диграф **pp** фіксує переважно етимологічні написання: *supply* > *supplier* > від лат. *supplicare*, *opinion*, *chappellet*, *apprent*. Графема **rr** має етимологічний характер та використовується з метою надати слову особливого графічного образу: *terre* > від лат. *terra*, *narriere*, *guerredon*.

Етимологічне написання також представляє й диграф **ss**: *passage* > від італ. *passaggio*, *jeunesse*, *adresse*, *vieillesse*, *maitresse*, *repasser*, *assis*, *delaissier*. Середньовісній мова застосовувала етимологічні написання з графемою **tt**: *attendre* > від лат. *attendere*, *mettoient* > *mettre* > від лат. *mèttère*, *destraintte*, *contraintte*.

3. Графемами, що склалися з двох голосних літер, які передавали один голосний звук та мали власні фонетичні значення (10 графем – **ai**, **ay**, **eu**, **eü**, **oe**, **ou**, **où**, **ue**, **ui**, **uy**). Оскільки у середньовісній період літери **i** та **u** були синонімічними, тому відповідно й графема **ai** та **ay** виступали графічними синонімами у фіксації відкритого звуку [e]: *maistresse*, *desplaire*, *traistres*, *faisons*; *nay*, *vray*, *aymerions*, *ayme*.

Лабіалізований звук [ö] відображали диграфи **eu** та діакритичний диграф **eü**, який мав широке використання у процесі розвитку французької мови: *serviteurs*, *Jeunesse*, *eust*, *seule*; *maleürée*, *beneüreuse*, *peüst*, *eüreuse*, *aperceü*. Графема **oe** зустрічається у написаннях дуже рідко. Починаючи із середньовісній періоду цей графічний комплекс зливається в лігатуру, яка фіксувала лабіалізований звук переднього ряду [ö], наприклад: *proece*, *œil* > від лат. *öculus*.

У середньовісній період незалежно від походження графема **ou** стало фіксує звук [u] [6, с. 209]: *mourir* > від лат. *morire*, *retourne* > від лат. *returnar*, *bouche* > від лат. *bücca*, *jour*, *vous*. Відповідний звук [u] також передає диграф **ou**, але він був виявлений лише в одному слові: *ou*. У текстах зазначеного періоду лише в одному написанні був виявлений графічний комплекс **ue**, який передавав відкритий звук [ö]: *cuer*.

Диграф **ui** у середньовісній період скоротився у напівголосний звук [y] і не змінився протягом всього розвитку французької мови: *ensuit*, *nuît*, *puissance*, *amenuisera*. Характерною рисою графіки того часу виступав графічний комплекс **uy**, який був синонімом сполучення **ui**, наприклад: *luy*, *nuyse*, *n'uy*, *annuy*.

4. Сполучення двох голосних літер, які фіксували декілька голосних звуків та були поліфонічними (6 графем – **au**, **ei**, **ie**, **oi**, **oy**, **oÿ**). Виявлений у середньовісній написаннях диграф **au** відображає відповідний дифтонг [au], наприклад: *aucunement*, *faut*, *haute*. Графічний комплекс **ei** у більшості випадків перетворився у дифтонг [wa] або у відкритий звук [e]: *peine*, *meismes*.

У середньовісній період диграф **ie** перетворюється зі старофранцузького дифтонгу [ie] у сполучення звуків [je]. Графема **ie** повільно стягується у закритий звук [e] після м'яких приголосних [n'], [l'] та проривних [š], [ž]: *piecca* > від лат. *pettia*, *legiere*, *arriere*, *chiere*. Графічна система середньовісній мови мала характерну особливість, коли літери **i**, **u** та **y**

були синонімічними, тому графеми **oi**, **ou** та **oü** були поліграфами і мали вимову [oe]: *oicy, quavoire, gloire; moy, soye, oyseux, faisoye, joyeux, jestoye, roy; n'oy, Moÿse, roÿne*.

5. Графічні комплекси, що склалися з двох різних літер, які фіксували приголосні звуки та мали окремі фонетичні значення і прочитувалися як один окремий звук (9 графем – **ch**, **gn**, **gu**, **jh**, **il**, **ph**, **qu**, **th**, **sc**). З початку середньовічного періоду графема **ch** почала відображати проривний звук [ʃ]: *riche, champion, lecherie, chambre, chrestiens*.

Протягом всього розвитку французької графіки існував диграф **gn**, який фіксував м'який середньоязиковий носовий звук [nʲ]: *craignant, esparagne, acompagnier, pugnist, souviegne, reviegne, enseigne, signourie, ligne*. Графічний комплекс **gu** у XIV–XV ст. почав відображати проривний [g] на початку слів та перед наступною голосною: *guerredonner, orgueil, longuement*.

Сполучення **jh** було зафіксовано тільки в окремих словах іншомовного походження, оскільки це поєднання не є характерним написанням для зазначеного періоду, наприклад: *Jhesucrist, Jhesucrit, Jherusalem, Jheremie*.

Середньовічний диграф **il** фіксував м'яку середньоязичну бокову [lʲ], наприклад: *vueil, travail, soleil, exile*.

Графічним еквівалентом губно-зубного щілинного приголосного [f] слугувало сполучення **ph**: *orphelin* > від лат. *orphanus* > від грец. *orphanos, orphanté, pharaon, philosophe*. У написаннях середньовічного періоду, за рахунок появи нових етимологічних слів, став дуже поширеним диграф **qu**, який передавав задньоязиковий лабіалізований звук [kw]: *quelque, que, conquisite, quanque*.

Дволітерний комплекс **th** був зафіксований тільки в окремих словах, зокрема в давньогрецьких та давньоримських іменах і власних назвах. Оскільки це поєднання не є характерним для середньовічного періоду, припускаємо, що дані написання несуть етимологічний характер, наприклад: *Ythier, Balthasar, Mathathias, Thros, Anthonion, Bethulie, thechel*.

Сполучення **sc** було зафіксовано тільки в одному випадку у слові *sçavoire* і похідних від нього. Поєднання графем **s** та **ç**, окрема з яких дає звук [s], нашоує на припущення, що поєднання літер **sc** також відповідає звуку [s], наприклад: *sçavent, sçayje*.

6. Поєднання двох літер, які відповідали голосному і приголосному та вимовлялися як один звук (13 графем – **am**, **an**, **em**, **en**, **im**, **in**, **om**, **on**, **um**, **un**, **ym**, **ès**, **ez**). У середньовічний період графеми **am**, **an** та **em** почали фіксувати назальний звук [ã] перед приголосною, не змінюючи графіку слів: *trambloie; demandoye, mander, comander; semblant, emport, embrasé, emplioie, empesche, empire*. У результаті чого графема **an** втратила вимову носового приголосного **n**. Дволітерний комплекс **en** відображав на письмі назалізований звук [ẽ]: *rencontre, prendre, surprendre, lendemain, pensée, enflambé, entencion*.

У графіці середньовічного періоду починає використовуватися диграф **im** і виступає графічним синонімом графеми **in**, графеми **im** та **in** фіксують той самий назальний звук [ĩ], не змінюючи при цьому графічний образ слова: *simplement, impossible, impression, Joachim; prince, chemin, printemps, iniquité*.

Сполучення **om** та **on** виступають графічними відповідниками назалізованого старовічного звука [õ], у середньовічному періоді графеми **om** та **on** перед приголосною продовжують відображати аналогічний звук [õ] залишаючи графічну форму слів незмінною, лише диграф **on** втратив вимову носового приголосного [n]: *domtereni, complaint, dompté, ombraie; contraint, monde, monstroit*.

Дволітерний комплекс **um** поступово зникає з французької графічної системи XIV–XV ст. Було виявлено лише кілька написань з графемою **um**, яка передавала назальний звук [ũ], наприклад: *humblece*. Графема **un** перед приголосною представляла графічний варіант назалізованого звука [ũ], наприклад: *ungcommun*. Диграф **ym** у середньовічній мові передавав носовий звук [ẽ] і фіксував етимологічне написання: *symphonie* > від лат. *symphonia*.

У середньовічній графіці диграф **ez** відображав звук [e] у таких написаннях: *assez, nez*. Дволітерний комплекс **ès** також прочитувався як [e], у зв'язку з випадінням з вимови кінцевих приголосних, окремі приголосні приєдналися з попередньою голосною та утворили нові графічні комплекси – одна голосна та одна приголосна [6, с. 204], наприклад: *près, vuès, adès*. Деякі графеми мали етимологічне походження: *Achillès, Cerès, Herculès* > від лат. *Hercules* > від грец. *Hēraklēs*.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У процесі дослідження фонографічних особливостей середньовічної мови виявлено, що фонетико-графічна система французької мови зазнала певних змін. А саме, зміни голосних та приголосних в мовленнєвому ланцюзі проходили як несвідомі зміни, під впливом наголосу, який зі словесного перетворився у фразовий. Однією зі складових, які становлять фонографічну систему мови є дволітерні графічні комплекси. Дані комплекси, що складаються з двох літер та передають голосний чи приголосний звук, визначаються як диграфи. Аналіз дослідження встановив відсутність абсолютного співвідношення між графічними комплексами та їх звучанням. В процесі багатовікового розвитку французька писемність постійно зазнавала впливу латинської традиції, що і слугувало відставанням від живої мови. Велику складність у французьку орфографію вносить збереження іншомовного написання запозичених слів.

Література:

1. Гак В. Г. Французская орфография / В. Григорьевич Гак. – М. : КомКнига, 2006. – 240 с.
2. Доза А. История французского языка / А. Доза ; [пер. с франц. Е. Н. Шор]. – М. : Изд-во иностр. лит., 2003. – 471 с.
3. Катагощина Н. А. История французского языка: учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. / Н. А. Катагощина, М. С. Гурычева, К. С. Аллендорф. – М. : Высшая школа, 1976. – 319 с.
4. Крючков Г. Г. Универсальность французской графики / Г. Г. Крючков // Мовні і концептуальні картини світу : 36. наук. пр. КНУ. – К. : Логос. – 2001. – Спеціальний випуск. – С. 199–202.
5. Сергиевский М. В. История французского языка / М. В. Сергиевский. – М. : Учпедгиз – 1938. – 295 с.
6. Сидельникова Л. В. Фонография та идеография французского письма IX начала XXI столетия : Монография / Л. В. Сидельникова. – К. : КНЛУ – 2012. – 512 с.
7. Скрелина Л. М. История французского языка / Л. М. Скрелина, Л. А. Становая. – М. : Высшая школа – 2001. – 457 с.
8. Brachet A. An etymological dictionary of the french language / A. Brachet [translated by G. W. Kitchin]. – Oxford : Clarendon press, 1873. – Quatorxième édition. – 542 p.
9. Catach N. Histoire de l'orthographe française / N. Catach, Renée Honvault, Irène Rosier-Catach. – P. : Champion, 2001. – 425 p.